

PÁZMÁNY PÉTER ISMERETLEN LEVELE I. RÁKÓCZI GYÖRGYHÖZ

A cambridge-i Egyetemi Könyvtár gyűjteménye nemrégiben értékes hungarikával gyarapodott. A gyűjteményes kötet (jelzete MS, Add. 8686) lényegében három részből áll: az első részben kézzel írt latin szövegek találhatók (fol. 1–57/v), a második rész Werbőczy *Tripartitumának* 1561-es bécsi kiadása, majd a harmadik rész (fol. 58–117) megint kézzel írt szövegek gyűjteménye, de ezek között a latin memorandumok és szerződés-szövegek mellett néhány magyar levél, illetve beszámoló is található. Mielőtt a kötetben talált ismeretlen Pázmány-levele ténénk, megpróbáljuk röviden leírni a *Diversae Hungariae* című kötetet, illetve possesszorainak történetét. Maga a kötet jelenlegi formájában egy 29 és fél cm hosszú és 20 és fél cm széles fehér kötéstáblába van foglalva; ennek elülső és hátsó fedelére is a koronás magyar címer van benyomva. A középre kötött *Tripartitum* példány eredetileg Bodroghy Gergely tulajdona volt, aki 1567-ben írta be nevét a mű címlapjára; tőle (alighanem még egy, vagy két tulajdonoson keresztül) juthatott a könyv Balassa Pálhoz, akinek neve ugyancsak a *Tripartitum* címlapján szerepel: „Transeuntur est per viri Donationis, Pauli Balassa, 1683”. Gyarmati Balassa Pál 1660-ban lépett be a jezsuita rendbe, Grácban és Nagyszombatban tanult, majd 1669 és 1676 között az utóbbi akadémián tanított. 1677-ben esztergomi kanonok, később pedig boszniai címzetes püspök lett.¹ Vagy ő, vagy valamelyik tulajdonos-utódja köthetette egybe a *Tripartitumot* a kéziratokkal a XVIII. század folyamán, ugyanis a legkésőbbinek látszó kéziratot a kötetben éppen Balassa Pál 1698-ban keltezett „Fundamentalis suasio”-ja. (Ami a kéziratokat illeti, nincsenek időrendi sorrendben — a legelső latin vers keltezése minden bizonnyal a XVII. század második fele, míg az utolsó beírt lapokon szereplő Károlyi Gáspár tollából származó (latinnyelvű) vers nyilvánvalóan egy évszázaddal korábban született.)

A *Tripartitum*hoz kézzel írt jegyzetek egyike-másika is alighanem Balassa Páltól származik. Az őt követő tulajdonosok között a legtekintélyesebbnek Szapáry János gróf (1757?–1815) látszik. Latin *exlibrise* a kötéstábla belső oldalára van beragasztva. Szapáry János egy ideig Sándor Lipót főherceg, majd később József nádor főudvarmestere volt, s lehet, hogy gyűjtötte a hungarikákat. Rajta kívül még két tulajdonos hagyott azonosítható nyomot a könyvben: a Szapáry *exlibris* alatt Szász János kisméretű *exlibris*-ét, másutt pedig Ernst Lajos bélyegzőjét találjuk.

Ami az eddig ismeretlen Pázmány Péter-levelet illeti, az a kötet második kéziratot részében, a 83/v–86 fólión olvasható. A levél első oldalának baloldali margójára a másolótól eltérő kézírással ez áll: „Cardinalis Pazmanni Literar(um) Copia datar(um) ad principem Senior Georgiu(m) Rakoczi”. Nyilvánvalóan másolatról van szó, amit talán Balassa Pál másolt(atott) bele a kötetbe, ahol más a Habsburg-ház és a magyarság, illetve a magyar nemzet és a török viszonyával foglalkozó szövegek is szerepelnek (pl. mindkét bécsi béke szövege, Hamzabég 1557-es latin nyelvű levele Balassi Jánoshoz, stb.). A Pázmány-levél keltezése Sellye, 1632. augusztus tizenhetedike. Szilágyi Sándor két, 1632 augusztus-szeptemberéből fennmaradt I. Rákóczi Györgyhez írt levelet említ,² ezek közül az egyik szeptember 12-i keltezással belekerült Pázmány összegyűjtött leveleinek Hanuy-féle kiadásába is.³ Az újonnan felbukkant levelet a bíboros azután írta, hogy visszatért sikertelen római követségéből, aholis egy törökellenes koalícióra akarta rávenni VIII. Orbán pápát. Mivel ez a terv különféle politikai megfontolásokon megbukott, Pázmány 1632

¹ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*. I. Bp. 1891. 398.

² SZILÁGYI Sándor, *I. Rákóczi György, 1593–1648*. Bp. 1893. 227.

³ Pázmány Péter *összegyűjtött levelei*, II. (Kiadta HANUY Ferenc) Bp. 1911. 357–359. A másik levél keltezése Szilágyi szerint 1632. augusztus 26.

nyarán minden eszközzel a béke fenntartására igyekeznek, erre próbálja rábeszélni a fejedelemségben éppen hogy meggyökerezett I. Rákóczi Györgyöt. Óvja azoktól a bel- és külföldi tanácsadóktól, akik (a svéd katonai sikereken felbuzdulva) úgy vélik, a fejedelem győzelmi eséllyel indulna hadba II. Ferdinánd császár ellen.

Ugyanakkor Pázmány igyekezik elsimítani mindazokat a konfliktusokat, amelyek I. Rákóczi Györgyöt valamiképpen a királyi Magyarország, vagy az osztrák uralkodóház ellen ingerelhetnék. Mád ügye ezek közé tartozik: mivel a magvaszakadt Alaghy Menyhért országbíró hagyatékára Rákóczi György és testvére Rákóczi Pál, az új országbíró, igényt tartott, s hogy birtokon belül legyenek, 1632 elején beküldték szolgálkat és katonáikat Mádba és azt elfoglalták.⁴ Mivel azonban Mád a magyar királysághoz tartozott, foglalásukhoz meg kellett kapniuk a császár beleegyezését; ez később (1633. szeptember 28-án) az eperjesi traktán meg is történt. Brandenburgi Katalinnal főleg Munkács miatt volt vitája az új fejedelemnek, nemsokára azonban ez is rendeződött. Prépostváry Zsigmond ügye ennél súlyosabbnak látszott: Haller György felbujítására Prépostváry ecsedi kapitány támadást akart szervezni Rákóczi ellen, hogy a katolikus főurak segítségével „kiforgassa őt a fejedelemségből”.⁵ Prépostvárynak ezügyben puhatolozó levelét Zólyomi Dávid felküldte Rákóczinak, aki nóta-pert indíttatott ellene, s Prépostváry elvesztette erdélyi birtokait.⁶

Pázmány, a többi közt, békességet kíván teremteni Esterházy Miklós nádor és I. Rákóczi György között is. A nádor korábban igyekezett megakadályozni, hogy (a jogilag a királyi Magyarországhoz tartozó nagybirtokos) Rákóczi megszerezhesse az erdélyi fejedelemséget; Mád ügyében is a Rákóczi-rivális Csáky oldalán állt. Pázmány tud a kettejük közötti „kedvetlenségek”-ről, s igyekezik egyezséget teremteni, még akkor is, ha ez pénzébe kerül Rákóczinak. Mivelhogy: „Egy fejedelemnek tízezer tallér semmi; de egy jóakaratot nyerni — böcsülhetlen dolog”. A békesség megteremtése (mivelhogy ez idő tájt a Porta sem szorgalmazza a királyi Magyarország megtámadását) sikerül Pázmánynak — 1633-ban létrejön a megegyezés I. Rákóczi Györggyel, a béke hosszabb időre megmarad.

Pázmány levelének szövegét az eredeti helyesírással adjuk, amelynek jellegzetessége az „íz” nyelvjárás használata (pl. „kírem”, „itil”), továbbá az „is” szó következetes egybeírása az azt megelőző szóval (pl. „neheztelés” „neheztelés is” értelemben). Az olvasat néhány helyen bizonytalan volt, ezt zárójelbe tett kérdőjellel, illetve felkiáltójellel jelöltük.

Illustrissime Princeps D(omi)ne Amice et Vicine observandissime Salute et Servitor(um) commen(dationem) praemissa.

Istentül keg(yel)mednek minden iokat kevanok. Az keg(yel)med levelét mellyet 25 July irt meg hozák, melyből az keg(yel)med egessegés állapottyat es birodalmának csendesseg-etes örömmel vettem. Az Mádi dologh feleöl valo neheztelést hogy kigyelmed confidenter közlöttem velem, abbol vés(z)em eszemben, hogy az kigyelmed hozzam valo előbbi confidentialiait meg tartya, kivel enis kig(yel)medhez hasonló kötelességemet ayanlom. Ugy vagyen en akkor hazámban nem voltam, mikor az Mádi dologh történt, es talam elegségessen nem es vagyok informatus az dologhban; de mindazon által, kirem keg(yel)medet, ne vegye gonos(z) néven tölem ha szabadosan es a mint az ioakarok közöt(t) kell lenni igazan discuralok keg(yel)med elöt(t) az keg(yel)med dolgairól. Mert igassaggal irom, sem gyűlölsegh sem egy(é)b magam személyét néző dologh nem vezet, hanem csak az igassagh, es az szegen hazámnak meg maradasa es keg(yel)medhez valo igaz io akaratomnak ösztönözése. Akki külömbet itil lássa eő lassa. De amely Isten az szűveket lattya az tuya hogy elmémet és pennamat az egy kereszteni igassagnak és Isten törvénynek sinora kívül semmi nem hordozza. És mivel tudom, hogy az Feiedelmek nagyob(b)

⁴ SZILÁGYI Sándor, i. m. 224.

⁵ Uo. 212.

⁶ Uo. valamint KEMÉNY János, *Önéletírása és Válogatott levelei*. Bp. 1959. 197.

szerenczetlensége az hogy ritkan hallanak igazat. Hanem a hizelkedők es maga haszna keresők olly dolgokat fuvala(nak) fülökben mellyek magok(nak) és Országok(nak) és artalmasok: kirem kigyelmedet gonosz neven ne vegye ha igazan meg irom tetczésemet. És maga okosságaval meg fentolvan mindenek fölöt(t) pedig I(ste)n(nek) aialvan könyör-gésével igazgatását Feiedelemsége(ne)k fontollya megh az én io akaratombol szarmazot enteseket.

Ha en meg nem czalatom gondolkozasimban, ugy teczik kigyelmednek ket rend beli emberekkel vagyon oly dolga mellyek közül mindenikkel az utolso szerenczének koczkaiat veti kigyelmed ha hirtelen, vagy igen miressen czelekeszik. Első rendbeliek akkik ingerlék es nagy ígéretekkel szép remenségekkel izgattyak kigyelmedet, hogy az török szegetséget melleie vévén Czásár eő Folséghe ellen tamagyon es az ingerlukuról az veszedelmet maga-ra es az Magyar Nemzetre vonnya. Szint remenseg kívül ennek ollyat adttak, hogy efféle támadással az Religiotis szegetheti k(egyel)med. Erről en k(egyel)med(ne)k egyebet nem irhatok, hanem amit az Poeta mondot(t). Fistula dulce canit etc. Bizony dologh ha iol volna dolgok azok(na)k akik k(egyel)medet erre izgattyak es magoktul elégségessek volná(na)k k(e)g(yelme)det nem nogatnak: Ha szükségek nem volna k(e)g(yel)med utan nem iarnanak. Mert ne hidgye k(e)g(yel)med, hogy az kig(yel)med böczületéert, hanem az magok s(z)ükségejért czelekeszik hogy k(e)g(yelme)det feöl akariak ültetni. Arany hegyeket igirenek soks(z)or az szegeny Berka Gábornak⁷ es feölés ültették. Mi lon haszna? Szaz ezer kereszteny lileknel többet vin el Török Magyar Ors(z)ághbol, Morvabol, Austriabol. Az Szegeny Feiedelmet pedig minden segetseg nelkül bennt hagyak. Emlkezem rea, hogy keg(yel)med(nek) az(t) en tavalés meg irtam, mikor a szegeny Tilit⁸ meg verik hogy ez csak ebresztesse az Austriai háznak es nem eczer keczer de ha tiszr egy meg vernek erősebben allana talpára. Az is vagyon most a Sveciai kiralyt Norimbergánál szanczban szoritottak tizenhat vagy tizennyolcz ezered magaval vagyon. Poppelham az Haziai Landgroffnak hadat eppen el verte. Most Lipsiaval vagyon. Egyebütes egés(z) Német Ors(z)ághban olly allappottal vagyon az ő Folséghe hada, hogy nem fel ellensegtől. Csak az I(ste)n irgalma kévántatik. Mostés az igasság kereső Csas(z)ar offerallya az egés(z) Imperiumnak, hogy az vérontást nem kevannya. Mind Világi Szabadsagokat mind az Passaviai transfactio szerént az Relligionnis libertást kés(z) eő Folséghe megtartani. Es lölkére nem vészé az Ors(z)ágok romlasat. De elegh ha a gonossagh meg vakította es az Svecziai kiral hatalma meg nyomta oket, hogy nem akarnak eszre ioni.

Ez égy lévén es azés fen forogvan I. Hogy a kik hadakoznak, ugy mint Svecus es Saxo Lutheranusok leven szénten olly ellenközői az Calvinistak(na)k, mint a Papistak. 2. Hogy Isten az Evangelium teries(z)test nem kardra es feiedelmek ellen valo Rebelliok oltalmára bizta. Nem latom okat, mert köllyön kigyelmednek az Svetiai bisztatasra kardot kötni, mert köllyön az török igaiat ezel birodalomnak nyakara szoretani, mert kellyen enn(y)i artatlan vérontasnak szamasására kötelezni. Ha az Svecziai kiraly meg gyözheti az Csas(z)art eő lássa; bizony ha arra elegséges ereie ninczen Erdelyből Romai Imperiumot le nem csöpölyük. Nem czuda volt, ha szegény Betlem Gabort föl ültették, mert az szamtalan ígerettel es hamis szévekkal neki idessítették. De kigyelmed, akki mind azokat latta es meg tapasztalta, csudanak csudaia lészen, ha magat meg hagyja csalni.

Mas renden vannak azok, kik Magyar Nemzetek es vagy Erdély Ors(z)ag tagiai, vagy a mi kegyelmes Urunk birtokban vannak; es ha kigyelmed allando birodalmat es bator-sagos Urasagot kévan, ugy teczék ezekkelés nagy kauteval köl iarni, mert noha Erdelybenés találkozhhatnak kigyelmednek akadéki, es ha lészen kihez vetni hátokat az kigyelmed allatta valoknak talam nyughatatlankodnakés az előbbé idők folyasa szeren. De ha az ideki valo allapotot kigyelmed iol rendeli bizonyossan his(z)em, hogy othonnyában senki nem rugoldózóék, vagy ha mit indítés, egy kis vigyazással kezében szakad. Mert en tudom az Erdeli allapotot. Mikor az szegeny Batori Christof meg hala akkor mentem az Erdély Udvarban. Az utan hogy az szegeny Istvány király az triumetiratust [!] rendeli Sombory

⁷ Vsz. elírás „Bethlen” helyett.

⁸ Tilly, császári tábornok.

Laszlo volt egyik Triumvir[!] Kende Sandorral és Kovaczoczival. Sombory(nak) az Felesége Attyul Annyul egy volt az en Anyammal Massai Margittal. Ott laktam mint Atyafi házánál, es minden belső do(l)gokat az Erdély állapotban ertettem ugy teczek az utanés. De azt vettem eszben hogy Erdelyben a Feiedelem békével maradhat, ha innen kívül innok(?) taplójak. Az minthogy bizonyosan felelék, hogy az R(óma)ji Csaszartul nem liszen inset semmi akadék csak kigyelmed reszerül ne légyen indulat. De vannak kigyelmednek ideki nemely dolgai, mellyeket felette iavallom, hogy kigyelmed el igazetson. És hogy azokulás rend(d)el szollyak, meg irom teczesen irasomat igazan teczésemet, ne mongya kigyelmed azutanés, hogy az igaz baratsagos io akaratnak törvennye ellen titkolva tartottam valamit kigyelmedtül.

1. Nekem nem teczék, hogy kigyelmed az Feiedelem Aszszonnyal⁹ perben bocsátkozék. Mert sem hasznara sem Feiedelmi miltóságának öregbülésére nem liszen az a pör. Hanem egy értelmes Plenipotentiariust kúgyon kigyelmed es komponálljuk az dolgot.

2. Az sem teczek ennékem, hogy kigyelmed Prepostuari Ura(m) dolgat törvényre bocsassa. Az kigyelmed ioakarattyabul lattam originaliter minden leveleit. Nem hiszem hogy egy betű előttes azokbul plenaprobatio lehessen amik(et) en lattam; (van-é töb(b) valami nem tudom;) hanem csak suspitio. Azert ha egy értelmes Plenipotentiariussa iönne kigyelmednek, enis collaborálnék, hogy az kigyelmed böcsületével sopeáltatnek az a dologh; Feidelmi embernek egy kis ioszagon kapni nem melto. Eleghe van mindenkor akkinek Orszagha van.

3. Az Mad dolgat az mi illeti, csak hozzák föl az kigyelmedek igassagat. Ha vagon ighassaga kigyelmednek azon leszünk hogy az helyen legyen és maragyon. Ha pedig igasságba nem volna kigyelmednek törekegyünk eö fölségének; harmincz, vagy negyven ezer forént írő joszaghért csak en sem vesznek özve eö felségével. Es tudom, hogy ha Igassagha nem volnaés kigyelmednek, de suis modis non violenter requiralvan az eö fölséghe kegyelmességét, többet nyerne vele.

4. Lattam az minemő Reversalist kíván kigyelmed az eö felseghe hiveitől; kik(ne)k joszágok Erdelyben vagon; nemes ellenzem azt, hogy kigyelmed az maga securitassa(na)k vigyazasaban faradgyon. De egy clausula köl(l) hozza, melly nélkül az eö fölséghe köteles szolgai, ugy teczék, nem adhatnanak olyan Revelsalist (sic), sőt kigyelmed sem kívánhat salvis pacificationibus.

Az Clausula pedig az, hogy az kigyelmed Feidelmi méltosága, személlye es birodalma ellen semmit nem cselekesznek, (valamegh kigyelmed az eö fölségevel Csas(z)arral és es[!] Magyar Orszaghe kirallyal való bekességet meg tartya es nylyvan valo ellensegenek magat nem mutattya!) Én azt hittem es vitattamés hogy azt kigyelmed egy ertette, mert ha külömben vetette volnaés, király arulas nélkül senki arra nem köthetni magat, ha kigyelmed ellenseghkent meg szállana egy varast melyben Erdelyi joszagu Ur volna, ne oltalmazhatna kigyelmed ellen az eö fölséghe végházát. Azert hogy minden idegen gyanoóságokat el tavosztasson kigyelmed ne ligyen attul idegen, hogy ilyen declaratioval legyen az Reversalis.

5. Kerem kigyelmedet hidgyen abban nekemés, hogy nem io az Feiedelmek(ne)k magatol idegeniteni az allatta valokat. Hanem az idegenekből io akarokat köl chinalni. Látom az Chyaki Urakkal es Hallér György Urammal valo idegenséget. Nem disputalom attak-e okot, vagy nem. De azt mondom, hogy modot köl kereszni, hogy kigyelmedhez ökis szolgálatra valo io akaratot visellyenek és kigyelmedes enyhögyek hozzaiok. Sokat mondhatnék errül, mind az mostani időre, mind az iovendő állatotra [!] nézve. De nem teriesztem irasomat. Ha kigyelmed(ne)k oly meg hit(t) embere volna: akki Plenipotentiával föl iöne, es latnek ha mit accomodalhatnánk, en igen ionak ételném, es öröмест faradnek.

6. En Vram, immar igen vén Ember vagyok, varom az en kegyelmes Istenemnek rendelését, mikor ki mennyek ebből a ros(sz) vilagból. Es bizony nem öröмест latom ennek a kis choport Magyarásznak igenetlenségét, mert abbol semmi io nem következheték. La-

⁹Brandenburgi Katalin, aki 1631-ben elhagyta Erdélyt.

tom, hogy kigyelmed közöt(t) es Palatinus Uram¹⁰ közöt vannak kedvetlenségek, mellyeket nem örömet latok. Es tehetségem szerint kivannam az jo egygyeséget kigyelmetek közöt(t), kiremes kigyelmedet, attul ne ligen idegen. Tugya kigyelmed minemű vigezése volt Ratione tutelae szegen Rakoczze Sigmond Uramnak Magotsi Ferenczel: es mint kötötte Tarczalt. Az utan kigyelmeddel tiz ezer tallerban mint vigezet volt Palatinus Vram. Egy feidelemnek tiz ezer tallir semmi. De egy io akaratot nyerni böcsülhetetlen dologh. Azert igen kirem kigyelmedet tellyeséce meg ebbeli égért jo akarattyat es hadd ligen ez kezdeti a következendő jo akaratnak, melyben en igaz szüvel faradok. Chak ligen oly embere it(t) kigyelmednek akki(ne)k hidgyen kigyelmed, es vegye az en tetczésemetés. El faradek az irasban. Kigyelmedet kirem meg bocsasson. Es hogy leveletem batorsagosban vigyék, az Eocsemet Solmosi Petert, akki rigen szolgál engemet, expedialtam. Az kigyelmed tetczését örömet vészem mindezből. Mert tagadhatatlan sok ellenkező dolgokat hirlel(ne)k kigyelmed felől. Tarcsa Isten kigyelmedet Aszszonyommal es szép gyermekevel eghéssegben.

Selliae 17 Augusti 1632
K(egyelmedne)k szeretettel szolgál

Card(ina)lis Pazmany.

¹⁰ Esterházy Miklós gróf, 1625-től nádor.